

Однак практика знає політичні системи, які функціонують в умовах єдності влади. У цих системах влада (переважно виконавча) зосереджена в одних руках (політичної партії, воєнної еліти...) і підпорядковує собі всі інші гілки, які діють формально. Це можливо за тоталітарних або жорстких авторитарних режимів (фашистські, комуністичні, воєнні диктатури, абсолютні деспотичні монархії).

Існує суспільно-політичне вчення, яке заперечує будь-яку форму політичної, економічної та ідеологічної влади — *анархізм* (з гр. — безвладдя). Це вчення не визнає державу як форму організації та управління суспільством, обстоює нічим не обмежену свободу людини як самоціль. Як суспільно-політична течія анархізм сформувався в 40 — 70-х рр. XIX ст. у країнах Західної Європи. Провідними його теоретиками були П.Ж. Прудон, М. Штірнер, М. Бакунін, П. Кропоткін. Анархія, як суспільно-політичний ідеал, пропонує організацію суспільства без державної влади, яка базується на принципі самоуправління общин, комун, сімей та інших первинних спільностей людей. Насправді ж анархія дестабілізує суспільну систему, вносить хаос, сприяє криміналізації суспільства і розгулу злочинності та як наслідок може існувати довго і веде до встановлення диктатури. Тому анархія в теоретичних конструкціях існує як утопічна, оскільки у позитивному сенсі вона є нездійсненою, а на практиці вона відповідає періодам кризи легітимності влади, революцій і громадянських війн.

Підсумовуючи, зазначимо, що політична влада, її механізм повинні:

- забезпечити законні права громадян, їх конституційні свободи;
- утверджувати право як стрижень суспільних відносин і сприяти (через навчання чи примус) вмінню людей підкорятися праву;
- виконувати функції розбудови держави (господарські, культурні, соціальні...).

1.6. Демократія: витоки, сутність і перспективи розвитку

6.1. Витоки і сутність демократії

Демократія у її сучасному розумінні виникла і набрала свого розвитку на Заході, проте вона ніколи не була суто західним явищем. “Демократія народжується і вмирає на всіх широтах, отже, немає сенсу визначати її точні географічні координати”, — писав свого часу південноафриканський вчений О. Сакс. Сьогодні демократія є однією з основоположних рис сучасної цивілізації — як, скажімо, прогрес науки або технології. Недаремно У. Черчилль сказав про демократію такі слова: “...ця система влади погана, але всі інші набагато гірші”. З одного боку, демократія дає людству широкі можливості, але вона ж породжує і цілу низку проблем. Та все ж поширення духу й цінностей демократії є однією з головних ознак сучасної цивілізації, одним із проявів глобалізації цивілізаційних надбань.

Термін «демократія» перекладається з грецької мови як народовладдя, або, використовуючи визначення американського президента А.Лінкольна, “правління народу, вибране народом і для народу”. Даним терміном в Стародавній Греції позначали державний лад, за якого вирішальна роль у прийнятті рішень і врядуванні належала народним зборам і голосуванню.

Ідея демократії вперше була висловлена Геродотом у V ст. до н.е.: це — держава, побудована на рівності (грецькою мовою така держава називалась “ізономія”). Вважають, що вперше слово “демократія” пролунало з уст афінського стратега Перікла: “Ми називаємо себе демократією, оскільки наше управління знаходиться в руках багатьох, а не кількох”.

Зміст поняття “демократія” завжди мав конкретно-історичне наповнення, і з цієї причини його визначення залишається проблемою для теоретиків і практичних політиків. Починаючи з Великої Французької революції мислителі під демократією розуміли форму устрою держави. І тільки починаючи з кінця XVIII ст. поняття “демократія” вживається і в іншому значенні.

Узагальнюючи набуті знання про демократію, можна виокремити різні *ракурси її трактування і визначення*:

1. Демократія — як різновид державного устрою, як народовладдя (античне розуміння).
2. Демократія — як форма діяльності і функціонування будь-якої організації, в основу якої покладена рівноправна участь її членів в управлінні та прийнятті рішень, виходячи з принципу більшості. В даному аспекті можна говорити про партійну, профспілкову, виробничу демократію.

3. Демократія — як політичний режим, спосіб організації владних відносин у суспільстві. Можна сказати, що демократичний політичний режим — це втілена єдність демократичної форми держави і повсякденної політичної практики демократії.

4. Демократія — як соціальні та політичні рухи за народовладдя, за реалізацію демократичних цілей та ідеалів.

На перший погляд здається, ніби зміст поняття “демократія” є зрозумілим і не викликає жодних сумнівів. Однак належить визнати, що тут ми маємо один з випадків, коли буквальний переклад слова, різні його тлумачення не тільки не передають повною мірою сутність явища, а іноді навіть перешкоджають його розумінню. Іншими словами це можна передати так: навіть поставивши за мету — досягти демократичного ідеалу, досить важко встановити його аналогії на практиці. Скажімо, якщо це влада народу, то кого треба достеменно точно вважати народом? Загально визнаним є те, що демократія — кращий суспільний устрій, але чому ж тоді існують тоталітарні режими? Що є критерієм демократичності? Чим є демократія — одним із альтернативних шляхів розвитку людства чи головним напрямком розвитку людської цивілізації?

Розбіжність між теорією (демократичним ідеалом) і реальною демократичною практикою дає змогу говорити про нормативний і емпіричний підходи до трактування демократії. В рамках нормативного підходу, демократія — це суспільний ідеал, який ніколи і ніде не буде реалізований на практиці. Але, не зважаючи на це, саме завдяки своєму ціннісному змісту демократія зобов'язана такій популярності у світі. Емпіричний підхід абстрагується від ідеалів і оціночних суджень та вимагає досліджувати демократію такою, якою вона є в реальному житті. Р.Даль, наприклад, пропонує термін “демократія” використовувати лише в значенні ідеалу, а реальну демократичну практику він називає “поліархія”.

Враховуючи зв'язок нормативних і емпіричних визначень демократії, можна виділити її характерні риси:

1. Юридичне визнання і інституційне вираження верховної влади народу (народний суверенітет).
2. Періодична виборність органів влади, її представницький характер.
3. Рівність прав громадян на участь в управлінні державою (рівність виборчих прав громадян, свобода утворення об'єднань громадян для вираження своїх інтересів і т.д.).
4. Прийняття рішень, виходячи з принципу більшості та підпорядкування меншості при їх виконанні. Гарантія прав опозиції.
5. Розподіл влади на законодавчу, виконавчу та судову.
6. Розмежування компетенції центральних і місцевих органів влади.
7. Гарантія прав і свобод особистості.

Отже, демократія — це не стільки ідеальний устрій, який, не зважаючи ні на що, потрібно впроваджувати в суспільному житті, скільки система принципів і норм, які мають бути покладені в його основу. Саме на них мають спиратись владні відносини в суспільстві.

1.6.2. Історичні форми та емпіричні моделі демократії

Першими історичними формами демократії були *первіснообщинна* та *військова*. Такий тип організації владних відносин ґрунтувався на: а) кровно-споріднених зв'язках; б) малочисельності населення; в) низькій продуктивності праці; г) колективному володінні землею. Характерні риси *первіснообщинної демократії*:

1. Основою соціальної організації первіснообщинного суспільства були родова община і союз декількох родів — плем'я.
2. Вищим органом самоуправління були збори, в яких брали участь усі дорослі члени роду.
3. Рівність прав общинників на предмет, засоби і результати праці та управління.
4. Відсутність прошарку людей, заняттям яких була б виключно управлінська справа.
5. Невідокремленість, єдність особистих і суспільних інтересів.

Соціально-політична організація військової демократії відрізняється від первісної зміною структури і функцій інститутів самоуправління при збереженні їх форми: право голосу, а потім і право участі у народних зборах лишається тільки за чоловіками; складається практика попереднього обговорення справ, які потім будуть розглядатись на народних зборах, та ін.